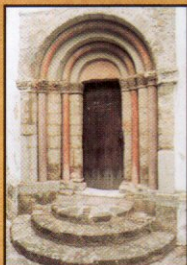
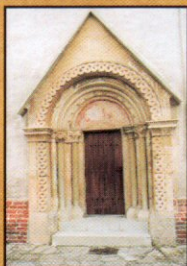
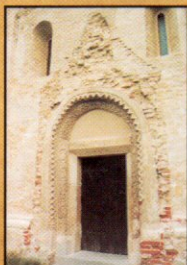
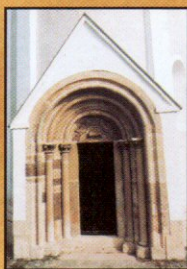

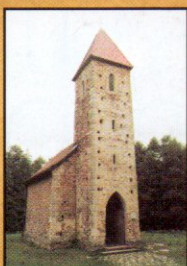
AZ ÁRPÁD-KOR ÜZENETE

FALUSI
TEMPLOMOK
VAS MEGYÉBEN

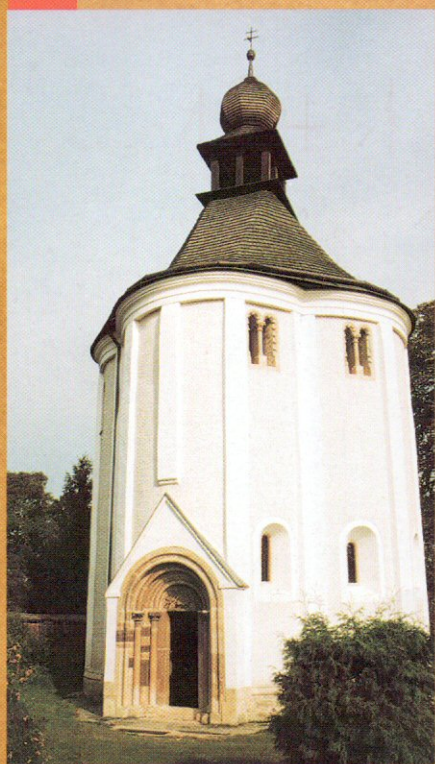
**SAVARIA
TOURIST**

JÁK Szent Jakab-kápolna
(román stílusban 1250-1260.
között épült)

A jáki bencés apátságot, amelynek román stílusú temploma egyik leghíresebb műemlékünk, a falunak is nevet adó Jáki nemzetségbeli Márton alapította 1214 körül. A dombra épített templom 8-10 km-es közelben magára vonja a figyelmet. Elhelyezése, valamint a Jáki körül fekvő falvak és az oda vezető utak jelzik, hogy a község a Jáki nemzetség birtokközpontja volt. Ezért építette ide családi monostorát az alapító Jáki Nagy Márton.

Az apátsági templomtól délnyugatra áll a Szent Jakab-kápolna, mely a világi hívők plébániatemploma volt.

A középkorban a szerzetesek nem voltak feljogosítva a lelkipásztori ténykedések végzésére. Nem keresztelhetek, nem eskethettek, nem temethettek. Minderre csak a plébánosnak volt joga. Ezért külön plébániatemplomra volt szükség még abban az esetben is, ha a szerzetesi templom a nyilvános istentiszteletre valamennyi hívőt be tudta fogadni.

A négykaréjos alaprajzú emeletes kápolna 1250 és 1260 között téglából épült, egy korábbi XII. századi rotunda helyén. A dunántúli későromán építészet még a tatárjárás után is szívesen alkalmazta a kör vagy karéjos alaprajzot a lelkipásztorkodás szolgálatában álló templomoknál. Szent Jakab-kápolnán kétféle építési szokás és valószínűleg különböző építőcsoport is találkozhat. A kőművesek, akik helyi szokás szerint téglából építkeztek, és a kőfaragók, akik kész épülettagokat pl. bordákat bocsátottak rendelkezésre.

A részletekben és a technikai kivitelben természetesen az apátsági templom hatása érvényesült. Az épület belsejében a földszinten ugyanazt a nehézkes régies bordás keresztboltozatot találjuk, mint az apátsági templom északi mellékhajójában. Az emeletre a nyugati karéj falába helyezett lépcső vezet. A felső helyiség nincs és nem is volt boltozva. Jelenleg üresen áll és eredeti rendeltetése is bizonytalan.

A földszint falainak és boltozatának rokokó jellegű festett díszítése az 1768 körüli helyreállításkor készült. A kupolában Szent Jakab életéből vett jelenetek láthatók, viszonylag alacsony színvonalú falképeken. Az északi karéj boltozatában a bejárattal szemközt, mintegy betetözésként dicsfényben az Isten neve (ELOIM) látható.

A stílusa után ítélve 1770 táján készült főoltár könnyed és ötletes, a rokokó művészet szellemét idéző felépítésével és színezésével tűnik ki.

Az apátsági templomnak a kápolnára gyakorolt hatása a kapunál érvényesült leginkább. Szerkezete és a béllet tagjainak keresztmetszete híven követi az apátsági templom déli kapuját. Az oszlopfők a főkapu bimbós oszlopfőinek kezdetleges másolatai. Az ívmező Istenbáránya már nem a ravennai Agnus Dei-típus kissé mesterkélte, de a román korban általános visszanevező beállítását követi, hanem vidékiesen, parasztosan egyszerűen előre lógatja fejét. Az önmagukba harapó szárnyas sárkányfélék nyugatfrancia mintaképek hatását tükrözik.

Ez a templomtípus a Dunántúlon sokáig élt, és azáltal, hogy különféle szerkezeti megoldásokat, építészeti formákat és díszítő elemeket egyesít, egyik legszebb példája Magyarországon a közép-európai késő román művészetnek.

ŐRSZENTPÉTER

Szent Péter-plébániatemplom (román stílusú erődített templom 1230 körül. Bővítve gótikus stílusban a XIV-XV. században)

Vas megye délnyugati sarkában fekvő dombvidék az Őrség. Központjában a Zala folyó forrásvidékén fekszik Őrszentpéter. A települést IV. László egy 1280. évi adománylevele említi először. Legrégibb épülete a templomszeren álló plébániatemplom, melynek építtetője nem ismert. Védőszentje Szent Péter apostol. A török időkben a templomot és környékét erődítették. A templomot övező gótikus téglafalat palánkkal erősítették és mély árokkal, majd sánccal övezték. Az Őrszentpéteri castellumot – váracsát – 1545-ben említik először.

Az egyhajós templom téglából épült. A hajó nyugati falát két hatalmas félkörívben végződő lizéna díszíti. Ezek között középen áll a karcsú torony, melyet idomtéglából alakított ívsoros párkány díszít. Az északi oldal kivételével ikerablakok törik át a torony felső szintjét.

A déli oldalon széles lizénamezőben két ablak között nyílik a templom szép faragott, kövekből alakított kapuja. A külső ívet normann pálcstag díszíti, míg az első indák között szétnyíló pálmalevelek vannak. Megfigyelhető, hogy a fal rakásakor a déli kapu helyét kihagyták és a nyílásba később erőltették be nem is egy, hanem két különböző kapu tartozékait. Az össze nem illő kövek közeit apró téglákkal töltötték ki. Előkerült a félkörívbe illő timpanonkő töredéke is, mely a templom belsejében a karzat alatt látható. A kaput téglából készített, hegyes ívben végződő előfalazás emelte ki. Ezt a későgótikus bővítéskor lefaragták és ma ebben a formában látható.

Egy 1300-ra datálható tűzvész után nagyobbítás nélkül helyreállították a templomot, és kívül-belül kifestették. A külső festés nyoma a hajó déli falán töredékes állapotban maradt meg, valószínű, hogy Szent Bernátot és Szent Borbálát ábrázolta a falikép. A román kori templom magas volt, és ez a templomba lépve érzékelhető.

A román hajót többszöresen tagolt csúcsíves diadalív zárja. A románkori szentélyt a XV. század végén elbontották és akkor a templomot kelet felé még egyszer akkorára növelték. A román kori diadalívet meghagyva a hajóval egy szélességű félkörívben végződő késő gótikus toldást kapott. Ez a forma a késő gótikában teljesen szokatlan, egyedi megoldás. Az északi oldalon kőkeretes szentségtartó (pastorium) látható, melynek külön érdekessége, hogy a falazatban egy második kisebb fülke is van, melynek lezárásául egy napkorongot ábrázoló padló-téglát használtak. A déli oldalon XIV. századi freskótöredékek és a Károlyi-bibliából vett idézetek láthatók.

A török háborúk idején a plébánia megszűnt, a templom a reformátusoké lett. A hitújítás térhódítását mindenütt a templomok belsejének átalakítása kísérte. Az őriszentpéteri templom középkori freskóit bemetszelték, és a fehér falra latin nyelvű ének szövegét és a Károlyi-bibliából vett idézeteket festettek fekete színnel. A szentély egyik felirata – Gyöngyösi György személyében – az akkori lelkész nevét is megőrizte.

A templom 1732-ben került vissza a katolikusokhoz. A templom védelmi adottságán túl a környék kulturális centruma is volt, mert már a plébánia alapításával egyidőben iskola is működött itt.

MAGYARSZECSD

Kisboldogasszony-plébániatemplom

(román stílusban 1242-1260 között épült)

Magyarszecsöd a Rába bal partján a 8. sz. főútvonal mellett fekszik.

A területet – Szecsödöt, másnéven Lápsát – 1205-ben II. András adományozza egy István nevű vasvári várjobbágnak érdemei elismeréséül, azzal a meghagyással, hogy építsen templomot minden szentek tiszteletére.

A templom történetére és művészeti értékeire az 1969-ben megkezdett régészeti feltárás irányította rá a figyelmet. A kutatások igazolták, hogy a hajó és a szentély körben lizénasorral tagolt, fő falai középkoriak. A diadalív északi oldalán a szentélyben pastoriumot bontottak ki. A hajó nyugati részén megtalálták a román kori kegyúri karzat két köpillérét. A szentély boltozott. Az eredeti diadalívet és a szentélyt falazott középkori párkány fogja össze.

Az egyhajós templom téglából épült. A téгла a XIII. századtól alternatív építőanyagként jelenik meg Magyarországon. Az igényes kőfaragó szakmunka helyébe a könnyen betanítható, az építést gyorsító tömegtermelés lépett. A megrendelő a hagyományos módszer esetén meg sem érthette alapítványa elkészültét. Az új technológiával pár év elteltével már gyönyörködhetett a befejezett műben.

A homlokzatok képét az apszist és a hajót egyaránt tagoló, árkádos lizénasor határozza meg. Ez az elem feltehetőleg a Csallóközi Deáki 1228-ban felszentelt templomának hatására terjedt el a Dunántúlon.

Az épület jelentős pontja a déli kapu. A díszes kialakítás oka, hogy rajta keresztül lépnek a hívők az Isten házába.

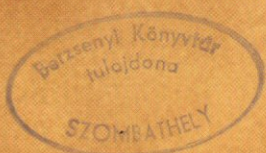
A kaput szegélyező bimbós-leveles oszlopfők a magyar késő román művészetben megjelenő gótikus elemek közé tartoznak. A kissé sematikus megmunkálás egy több megrendelő számára dolgozó műhely sorozat-gyártására utal.

A nyugati baloldali külső oszlopfő a kapuzat legértékesebb részlete. Egymással szemben álló, két madártestű sárkányt ábrázol, amelyek visszahajló fejükkel szárnyukba harapnak. A farkuk növényi indaszerűen levélben végződik. A sárkány a keresztény művészetben kezdettől fogva a rossz elvi megtestesítője. Különösen a repülő sárkányok rettegettek, erejük a farkukban van. A testükkel egymáshoz érő szembenálló alakok keresztet rajzolnak ki, a szárnyukba harapó, szembenálló szörnyek a passzivitás, a lustaság, a kárhozat jelképei.

Az oszlopfők sárkányainak kapuórzó szerepet tulajdoníthatunk.

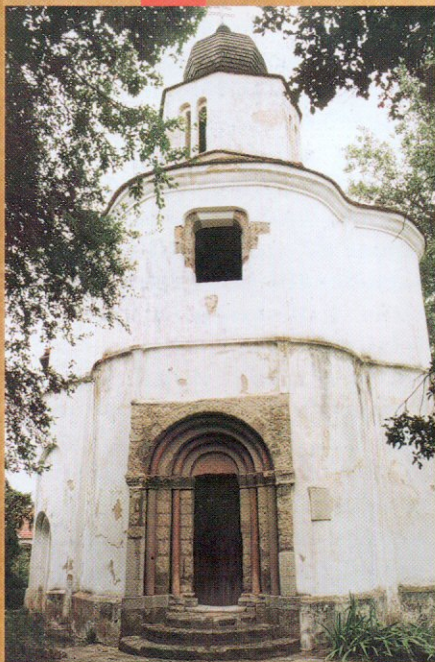
A XVII. században a reformátusoké lett a templom. E korból származik a belső festés. Az északi falon két táblán a Tízparancsolat magyar nyelvű szövege olvasható. (AZ ISTEN SZÓLA, EZEKET AZ IGÉKET MONDVÁN...) Alája, hozzá kapcsolott két L alakú táblában Jézusnak az ószövetségi törvényre vonatkozó szavait írták. A táblák fölött rombusz alakú keretben Aranyszájú Szent Jánostól latin nyelvű idézet, fölött napkorong „Én vagyok a világ világossága” felirattal. A hajó falait borító magyar és latin feliratok váltakozva helyezkednek el. A keretezések ornamensei, a fríz formakincse figyelemreméltó. A meleg alapszínű felületeken a keretezett feliratok mint „mente motívumok” helyezkednek el. Figyelemre méltó még a vázába állított nagy virágcsokros díszítés, melyhez hasonló Csempeszkopácson is megfigyelhető.

PÁPOC

Havas Boldogasszony-kápolna,
és iskolaépület – ma
klubkönyvtár
(román-gót részletek, több pe-
riódus zömében XII-XIV. század)

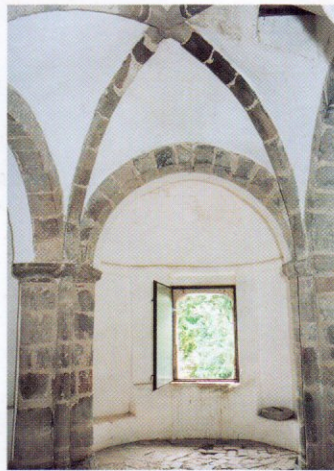
A Rába menti község Pápac, már a honfoglalás idejében egyházas hely lehetett. A középkorban a településnek három temploma volt. A mezővárosban akkoriban gyógyfürdő és több malom is működött. Emellett vásár- és vámjoggal is rendelkezett. Itt létesült az ország egyik legrégebb plébániaiskolája.

E korból legépebben a Havas Boldogasszony-kápolna maradt ránk. A rendeltetése körüli viták a környezetében végzett ásatások nyomán úgy tűnik csillapodnak. A megtalált falmaradványok, leletek, valamint a levéltári adatok bizonyítják, hogy a kápolnához épült egy nagyméretű templom, – a korabeli iratok tanúsága szerint a Boldogságos Szűzről elnevezett kolostortemplom. A kápolna akkortájt Szent Lőrinc vértanúnak szentelt plébániatemplomként működött. Ez a közelség azt eredményezte, hogy a szerzetesek és a plébános, „mint más élethivatású emberek az isteni szolgálatban kölcsönö-

sen akadályozták egymást”. Mivel e két templomot összeépítették – úgymond a békeség előmozdítására – a kolostor lakói kötelesek voltak fallal körülvenni és így elválasztani területüket.

A kápolna – melynek építetője ismeretlen – a négykaréjos románkori templomok szép példája.

Téglából épült. Alaprajzának magját négyzetes tér alkotja, amihez minden irányban félkör alaprajzú bővület csatlakozik. A földszinten és az emeleten egyaránt román keresztboltozatok vannak. A pillérekötegek az emeleten sarokleveles oszlopfőekkel díszítettek. A fejezetek mindkét szinten, míg a lábzatok csak az emeleten maradtak meg. A falakon és bordákon több rétegben láthatók falfestés nyomai. Az emeleti részre a nyugati karéjfalba rejtett szűk lépcsőn lehet feljutni. Valószínű ez volt a szerzetesek imaterme, valamint a sekrestye is, ahonnan a szertartási ruhába öltözött pap a keskeny lépcsőn lement istentiszteletre a kápolna alsó részébe.

A homlokzat kis kiülésű öv és főpárkánnyal és keskeny lizénákkal tagolt. A vakolt és fehérre festett felületektől a déli karéjba mélyített bélletes kőkapu igazi díszként különül el. Az esztergomi jellegű déli kapu félköríves lezárású sima timpanonnal. A bélletben egykor két-két hengeres oszlop volt. Ezekből csak a vörösmárványból faragott belsők maradtak meg. A béllet saroklevelés attikai lábazatból indul és fent provinciálisan faragott akantuszlevelés fejezetsorban végződik. Az ajtónyílásban fehér márványból készült küszöbkő van, amely valószínűleg római eredetű. A kutatás megállapította, hogy a XIII. századi kapu az 1739-ben történt barokk-kori helyreállítás során került mai helyére.

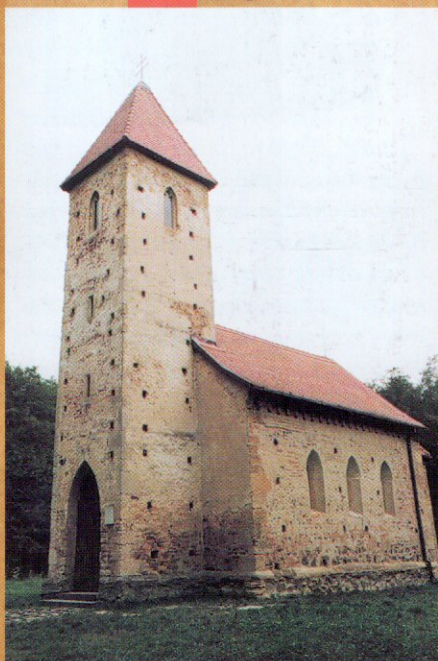
A Szent Lőrinc-plébániatemplomhoz a gótikus periódusban hozzáépítették a kolostort, melyet később iskolának használtak. Az 1972-ben elkezdett kutatásokból ismerjük az emeletes középkori iskolaépületet. A két épület szerves egységet alkot. A kolostor kiterjedése a mai alaprajzzal azonos volt, mivel a körítő falakban mindenütt kimutatható a középkori falszövet. Ezt a továbbiakban sem bővítették, maradt egyszárnyú – úgynevezett quadrumot soha be nem záró – épület.

A törökök legalább tizennyolcszor támadtak rá a gazdag mezővárosra. A XVII-XVIII. század fordulóján olyan pusztítást vittek véghez, hogy egy 1783-ból való térkép az egykor virágzó város helyén már csak romokat tüntetett fel. Pápoc ezt a megrázkódást nem tudta kiheverni és soha többé nem szerezte vissza régi fényét.

V ELEMÉR

Szentháromság-templom
(a román és a gót stílus
közötti átmenet a
XIII. században)

Velemér község a megye legdélibb csücskén van, Zala megyével és Szlovéniával határos. Közigazgatási beosztása alapján manapság az Őrség területi egységébe sorolják, jóllehet régebben sohasem tartozott oda. Ezért nevét nem is olvashatjuk az Őrségi falvak egyik régi felsorolásában sem. A hivatalos egyházlátogató már XVII. században is üdvösnek tartotta jegyzőkönyvben rögzíteni, hogy a veleméri egyház területe az Őrség kerülettel csak határos, de már másik körletbe a Tótság-ba tartozik.

A Szentháromság tiszteletére szentelt középkori templom a település szélén emelkedő dombon – ma Pap-rétnek nevezett területen – áll. A XIII. század második felében építették plébániatemplom céljára. Első okleveles említése 1268-ból származik. A templom téglából épült, kivéve a sarkokat erősítő kőkádereket és nyíláskereket.

Jellegzetes példája a román és a gót stílus közötti átmenetnek.

Alaprajzi elrendezésében megőrizte a még román korban kialakult falusi templomtípus hármasságát a torony-hajószentély tömör, jól kialakított ritmusát.

A román templomok szentélyzárása félköríves, vagy egyenes itt a veleméri épületen már poligonális megoldású. Ablakai ugyan gótikusak, de még nagyon szűkek és a mérművek kezdetleges kiképzésűek. Párkányzata téglából készült, félköríves, a sarkokon kőkonzolokkal zárul. Az emberfejes konzolok a román kőtemplomok párkányzatában gyakoriak. Itt a három emberfejes konzol közül a délnyugati sarkon lévő a legsikerültebb, mely hegyes sípkájú fürtös hajú főt ábrázol. Lehetséges, hogy Ő volt a templom építője.

A délkeleten lévő sarkon idősebb ember arcú látható. A legkevésbé kidolgozott – szinte maszkyszerű – az északkeleti szögletben látható fej.

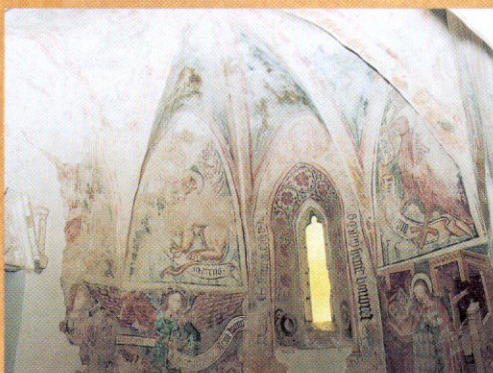
A nyugati homlokzat elé kiugró négyzetes alaprajzú tornyot a földszinten kapuk törnek át. A külső csúcsíves kapu, az előcsarnokul szolgáló toronyaljba vezet. A torony nyugati homlokzatán lévő három gótikus ablak közül kettő lőrészerű, egyenesen levágott a legfelső díszesebb kiképzésű, gótikus, mérműves ablak. A négyzetes toronyhoz csatlakozik a téglalap alaprajzú hajó.

E korban az egyházi festészet, mindenekelőtt a templomi festészet, egyúttal igehirdetés is volt. E szerint a piktor a prédikációs elmélet szabályai szerint kidolgozott beszédet ad elő képekben, ábrákban és szimbólumokban.

Így van ez a veleméri freskók esetében is.

A szentély freskói az Isten lakóhelyéről, „házáról” beszélnek, amit a Szentháromság fényessége tesz világossá és ragyogóvá.

A „dél” a Nap diadala, a legnagyobb fényesség égtája. A templom déli fala tehát a legalkalmasabb arra, hogy róla olyan szentek szóljanak, akik gyakorlóik voltak a hitnek, a felebaráti szeretetnek. Egy-egy szent jelzi a nappalnak istentiszteleti imaóráit, illetőleg a sarkalatos erények egyikét. A napnyugta és vele együtt a nyugati égtáj a középkor embere előtt a sötétség hatalmát a Kisértőt jelképezte, aki elől oltalmat keresett. Ilyen oltalom Mária palástja, amely feltartóztatja a gonosznak előretörését és oltalmazólag befödi a hozzá menekülőket. Az északi fal kompozíciónak forgatókönyve a vízkereszt ünnepének istentiszteleti szöveganyaga. Figyelemre méltó, hogy a királyok solymászkésztyűben vannak. Kimutatható ugyanis, hogy a sámánhit sólyom ünnepe és a keresztény karácsony között összefüggés van. A lovon érkező három királyt a baldachin alatt Anyja ölen ülő gyermek Jézus fogadja. A trón mellett Szent László királyunk áll. Jobb kezében alabárdot tart, bal keze kard markolatán nyugszik. Fejére angyal tesz koronát. Arca férfias, haját hátra fésülve hordja, bajuszt visel és középen kettéválasztott szakált. Figyelemre méltó Szent László övének rombusz alakú csatja. Ennek a jelentősége abban van, hogy az ősi pogány napjelképek a karikás csatok helyébe lép. A veleméri képszerkezetben László a hajnalcsillag jele, és mint ilyen jelzi az Egyház hajnalváró imáját.

Belépve a templomba színek, képek, kompozíciók bontakoznak ki egy középkori mesternek megmaradt alkotásaiból.

65/02

Szent Miklós, akinek neve győzelmet jelent, az éjszaka feletti – átvitt értelemben a bűn sötétsége feletti – győzelmet jelöli. Volt ugyanis három leány, akiket özvegy édesapjuk szegénységük miatt nem tudott férjhez adni. Már-már paráznaságra adta volna őket, amikor a szent az ablakon bedobott pénzzel megmentette a hajadonokat a szegénységtől és a bűntől.

A harmadik rész: a bölcsesség házat épít magának, ez a gondolat a diadalív homlokzatáról olvasható le. Az ember ugyanis a cselekedeteivel, amelyet Isten ítél meg saját örökkévalóságának a házat építi.

A templom belsejének freskói tehát egyetlen nagy beszédet alkotnak.

A „hitújítás” vallási és politikai viszonyai a templom alakulására is hatással voltak. Ekkor semmisült meg az eredeti oltár és megrongálódott a pastoforium. Érdekes azonban,

hogy a képeket – a kor szokásával ellentétben – itt sohasem meszelték le.

A templom festője „Aquila János”-ként mutatkozik be az egyik freskón. A középkorban az egyházművészeteket, mindenekelőtt a kódexmásolókat hívták „aquila jánosok”-nak. Az ismeretlenségbe burkolózó művész a veleméri templomban elárulja magáról, hogy építész is. A szentély északi falára festett ANNO szó díszes kezdőbetűjében, amely három betű egyberajzolása: J+A+E=Johannes Aquila Edificator, azt jelenti, Aquila János építész. A kis templom Aquila János falképeinek köszönhetően vált ismertté, azonban kétségtelen, hogy tájba helyezése, részeinek tömegaránya, a gótikába átvezető XIII. századi falusi építészetünk kiemelkedő értéke.

FAZAKAS PETER

